

A diétai magyar múzsa újabb ajándéka

Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848).
Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019. 508 oldal.

Miként az közismert az Árkádiában élők körében, a múzsáktól kapják az emberek a művészi alkotás tehetségét, és így közvetve magukat a műalkotásokat is. E mitológiai hölgyek azonban nemcsak a Helikon hegyén tanyáznak, hanem időnként beköltöznek a magyar országgházba is, amiként azt nem kisebb költői tekintélytől tudjuk, mint magától Csokonai Vitéz Mihálytól. A majdan kötetbe szánt verseinek füzetes kiadásaként indított *Diétai Magyar Múzsa* című folyóírása máig azt sugallja, hogy az országgyűlés mint eseti létkörülmény értékes alkotásra serkentheti a helyzettel számot vető íróembert. Bizonyára ezt a tényt gondolta végig az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága, amikor önálló könyvsorozatot indított *A magyar országgyűlések története* címmel (sorozatszerkesztők: Bellavics István, Kedves Gyula, Pelyach István). A sorozatban eddig megjelenő munkák – Oborni Teréz, Palasik Mária, Püski Levente, Szi-jártó M. István kiváló könyvei – láttán ugyanis fölmerül az olvasóban a kérdés: meddig bírja szusszal, tudományos munícióval ez a rendkívül komoly vállalkozás? Talán tényleg jól jön a múzsa segítsége, ha ezt az imponálóan magas színvonalat fenntartani, a sorozatot további hasonlóan értékes munkákkal folytatni szeretnék...

Nos, örömmel állapíthatjuk meg, hogy – ha megvolt a divinikus protekció, ha nem – egyelőre nincs ok aggodalomra. Dobszay Tamás 2019-ben megjelent, *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)* című munkája nagyszerű megvalósítása lett mindannak, amit e sorozat szerkesztői megalkotandó értéként maguk elé tűztek. Témakörének határait megvonva szerencsére nem tartotta magát – hogy egy idézet erejéig még visszautaljunk a bevezető képre – Csokonainak a közleményei előfizetőihez intézett *Előbeszédének* szigorú önkorlátozásához: „Ha a’ Múzsa kevés alkalmatosságra-való versezetekkel fog szolgálni, annak azt az okát adja, hogy a’ Thémis’ és a’ Politika’ tornáztában még kevés ideig múltatván, az olyanokba könnyen meg találna botlani.”

Dobszay nem fél e botlástól, ellenkezőleg: tudja, hogy a feladat pontosan e „tornácok” alapos bejárása és bemutatása! A szintetikus áttekintés igényével foglalkozik az „alkalmatosságokkal”, értsd alkalmi ügyekkel, vagyis a diéta konkrét eseménytörténetével, mégpedig úgy, hogy kellő mértékben és tagoltsággal fölépíti mögéje a háttéranyagot, a jog- és alkotmánytörténettől (*Themis!*), a politikátörténettől (*Politika!*) kezdve a hivataltörténeten át a társadalomtörténeti fundamentum és a kulturális környezet átfogó, érzékeny rekonstrukciójáig. Ezzel pedig a magyar országgyűlések kutatástörténetében igazi alapművet hozott létre,

amely egyben a hazai polgárosodás, a korai modernizációs folyamatok alapos fel-
térképezésének is az utóbbi években publikált egyik legjelentősebb eredménye.

A kötet jól megválasztott kiindulási bázisa az az ábrázolás, amelyet a magyar
állam mibenlétének, működésének, modern kifejezéssel úgynevezett közjogi
szerkezetének késő középkori és kora újkori paradigmájáról a magyar történet-
tudomány – a teljesség igénye nélkül említsük Eckhart Ferenc, Mályusz Elemér,
Bónis György, Benda Kálmán, Gerics József, Kubinyi András nevét – az elmúlt
évszázadban fölvezet. Ezt lenyűgözően gazdag „állapotrajz” követi: a diéta olyan
strukturális és funkcionális, kvantitatív és kvalitatív leírása, amely mindvégig
következetesen megvalósítja azt a szemléleti mozzanatot, amit a második fejezet
címében is jelez a szerző: hogy a testület úgy, ahogy van, tulajdonképpen „a meg-
jelenített rendi ország”. E szempont érvényesítése azért roppant lényeges, mert
Dobszay Tamás könyvének egyik legfőbb érdeme, hogy tárgyának multioptikus
megközelítése során mintegy visszahozza számunkra azt az eredeti kontextust,
amelyben a rendi gyűlés még az úgynevezett késő feudális korban is ténylege-
sen létezett (feudális alatt persze itt már csupán annyit értve, hogy mindaz, ami
a középkorból ránk maradt).

Miért fontos ez? Elsősorban azért, mert a reformkorban a liberális ellenzék
igyekezett egy fajta sajátos, szemléleti nyomást is alkalmazni kommunikációjá-
ban. Abban volt érdekelt, hogy kisebb csúsztatással interpretálja a rendi gyűlés
akkori valóságát. Trócsányi Zsolt, őt követve Szabad György és többen mások
mutattak rá arra, hogy Wesselényi Miklóstól Deák Ferencen át Kossuth Lajosig
számos reformpolitikus igyekezett azzal meggyőzni a követek lassabban mozduló
középhadát, hogy amit be szeretnének vezetni, valójában nem igazi újdonság:
polgári „lényege” már benne van a rendi-nemesi alkotmányban. Maga az érdek-
egyesítés nyelvi alapformulája, „a népnek az alkotmány sáncaiba való beemelése”
is ezen ideológiát sugallja: eszerint a nemesember a teljes polgári szabadság bir-
tokosa, így nincs más teendő, mint ugyanebben részesíteni az összes nemtelent
is. Ez a jól érthető, demokrata szándékú fikcionalitás azonban talán egy kissé
elrajzolja a rendi gyűlés eredeti karakterét. Mindinkább csak a polgári parlament
csonka előképét látjuk benne, és kevésbé érzékeljük azt az egykori totalitást,
amelyet korporatív öntudata hajdanában kifejezett.

Egyetlen jelenetet hadd idézzünk a fentiek illusztrálására. Emlékszünk rá,
milyen csalódást, sőt felháborodást keltett az 1848. március 19-én Pozsonyba
látogató pesti forradalmi küldöttség körében az a válasz, amelyet javaslataikra az
ellenzék vezérszónoka, Kossuth Lajos adott. Mivel úgy vélte, a győztes pesti nép
mintha azon igyekezne, hogy befolyása alá vonja az országgyűlést, kijelentette:
„Én Buda-Pest város lakosságát e hazában kimondhatatlan nyomatékosnak,
s Buda-Pestet az ország szívének tartom, de urának tartani soha nem fogom.”
Miért nem? Azért, mert „[e] nemzetnek szabadsága van, s minden tagja szabad
akar lenni, és e szót, ’nemzet’ valamint semmi casta, úgy semmi város magának

nem arrogálhatja; a 15 millió magyar teszi egészben a hazát és nemzetet [...] csak a nemzet az, a kit illet a nemzet sorsának eldöntése.”¹

Vasvári Pál, a küldöttségbe tartozó fiatal történész azonban nem fogadta el a kioktatást. Ő úgy látta, a pozsonyi diéta „csak egy kiváltságos osztály képviselése”. A Pestről érkező küldöttségről ellenben egy későbbi írásában megjegyezte:

„[...] számra nyolcvanheten valánk; de közöttünk a papságtól kezdve az utolsó favágóig minden néposztály képviselőt bírt. Midőn az úgynevezett országgyűlés előtt megállánk, jól jegyezte meg egy barátom, hogy a népet a küldöttség jogszerűbben képviseli, mint ama hongyulás, melynek tagjai nagyrészt csak önmagukat és saját érdekeket képviselik.”²

Természetesen nem tehetjük fel Kossuthról, hogy ne lett volna tisztában a fenti kritika tartalmi lényegével, hiszen számtalan esetben bírálta ő maga is majdnem ugyanezekkel a szavakkal a rendi gyűlés privilegialis – tehát „össz-nemzeti” szempontból immár igazságtalan – karakterét. Ám az előbb idézett kemény szavaiból áradó öntudat talán jobban érthető, ha Dobszay Tamás sokoldalú rekonstrukciója nyomán újra tudatosítjuk: még a reformellenzék legpolgáriusultabb szemléletű tagjaiban is ott élhetett az a korporatív örökség, hogy a rendi öntudatban valamilyen mértékig – persze már csak csökevényesen, az új kor szükségéhez képest elégtelen mértékben stb. de azért... – benne van a kiváltságatlanok érdekeinek (ha nem is akaratának) képviselése is. Ez a mozzanat segíthetett Kossuthnak az indulatok tetőpontján túltennie magát a Vasváriéknak odavágott nyomatékos kijelentés – miszerint a pozsonyi diéta jogosan képviseli a nemzetet – nyilvánvaló belső, tartalmi ellentmondásán. (Azt persze csak zárójelben tehetjük hozzá, hogy lehet a rendi gyűlés teljes nemzeti képviselési jogosultságát vitatni – ám vajon milyen alapon tarthatnánk ugyanilyenek a valamely településen az utcára kivonulók éppen adott csoportját? Vasvári előadásában a „jogszerűbb” jelző tehát éppígy vitatható – végső soron azért, mert mindkét történelmi „szándékkal” cselekvő csoport az adott pillanatban azzal az örök dilemmával szembesül, hogy amikor egy jogrendszer forradalmi átalakítása zajlik, akkor mindig viszonylagossá válik a változást épp végrehajtók jogi, erkölcsi, társadalmi stb. legitimitása.)

A diéta és az ország viszonyának sokoldalú rajza után a szerző részletesen foglalkozik a szereplőkkel, a szervezettel és a működéssel, mindig számos találó, meggyőző, sőt nemegyszer szórakoztató példa segítségével világítva meg a tárgyat jelenséget. A vonatkozó emlékiratok és természetesen az intézmény hét évtizedes működése során keletkező iratanyag bőséges ismeretében olyan sokoldalú apparátussal támogatja állításait, amely meggyőző azok helyességéről. Bár

¹ Barta István (s. a. r.) 1951: *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* Akadémiai, Budapest, 675.

² Vasvári Pál 1988: „*A márciusi ifjak egyike én valék...*” *Válogatott írások, levelek beszédek.* (Vál. jegyz. Danyi Gábor, Simor András.) Zrínyi, Budapest, 328.

egy helyütt azt állítja, nem eszmetörténetet, hanem országgyűlési intézménytörténetet ír (420), ez esetben ne higgyünk a szerzőnek! Elbeszélése megbízhatóan teljesíti a szorosabb értelemben vett hivatal- és intézménytörténetnek a 20. század első felében kialakított műfaji kritériumait. Ám amikor elemzésébe bevonja a nyelvhasználat, a kommunikációs humor, a csoportdinamika (például a tanácskozás és a határozathozatal viszonya, a konszenzuális és a konfliktusos működés kapcsolata), a konkrét társadalmi háttér (a társadalmi-politikai nyilvánosság hazai szerkezetváltása, a társasélet visszahatása a politikai szférára stb.) alapvető fontosságú kérdéseit, akkor azokat a történettudományban az utóbbi évtizedekben mindinkább teret nyerő szempontokat alkalmazza kellően inspiratív tágassággal, amelyek a *new cultural history* jellemzői. Módszertani érzékenysége amplitúdóját két példával érzékeltethetjük. Egyfelől kivételesen bravúros, a középkori oklevelek diplomatikai boncolásait idéző mikroelemzésben tárja fel például a „diétális traktátus” fogalmának összes árnyalatát, használatának finomhangolásait, megvilágítva ezzel egy valóban kulcsfontosságú kifejezés működésének roppant összetett mechanizmusát (251–255). Másfelől imponáló áttekintő-képességgel vázolja fel az összes, 1790 és 1848 közötti országgyűlés törvényhozási eredményeit, és jellemzi egyenkénti helyüket a feudális viszonyok lebontása és a polgárosodás megalapozása korszakos makrofolyamataiban.

Ez utóbbi rész a negyedfélszáz oldalas, gazdag forrás- és irodalomjegyzékkel záruló kötet utolsó nagy fejezete. Nyilvánvaló, hogy az egész választott korszaknak egy ilyen sajátos, egyetlen fő szempont – az országgyűlések eredményei az összes modernizációs változás kölcsönhatásaiban – szerinti áttekintése csak vázlatos és kihagyásos lehet, így nemcsak méltánytalanság, de még inkább értelmetlenség azt listázni, mi az, amit a recenzens szerint mégis „mindenképpen” bele kellett volna venni. Így aztán csak arra utalhatunk, hogy van egy lényeges szempont, amely a tanácskozási nyelv – és így jellemzően a horvát követek országgyűlési nyelvhasználata – kapcsán többször előjön ugyan, de mintha a szerző úgy vélné, önmagában nem kell vele, mint a diéta összműködését befolyásoló tényezővel, foglalkoznia. Talán azért gondolja így, mert a modern értelemben vett magyar nemzeti identitás alapvonalainak kialakulása a 18. század második felére már lényegében végbement, így a szerző, aki 1790-ben veszi fel az elbeszélés fonalát, vélheti úgy, hogy mindez számára már készen kapott adottság, ennek elemzése az előző korszak ábrázolóinak feladata. Ám minden jel szerint a reformkorban lezajlott egy olyan minőségi változás, amely közelebbi vizsgálatra is érdemes lehet: arra gondolunk, hogy kezdetben, az identitásalakulás korai szakaszában a nemzeti érzés még bőven összefért a középkori eredetű hungarus-tudattal, később azonban mindinkább kibontakozott a patrióta és a nacionalista identitáskonstrukciók versenye, az erőpróbák számára – a dolog természetéből adódóan – fölhasználva az országgyűlés fórumát is. Az utóbbi évtizedekben a nemzetközi nacionalizmus kutatásban kibontakozó új fejlemények, főképp a szociálpszichológiai szempontok erőteljesebb érvényesülése – annak felismerése, hogy a nacionalizmus valójában egyfajta „totális” kultúra, amely képes magába olvasztani

a legkülönfélébb többes identitásokat (vallási tudat, etnikai tudat stb.) – fölvet-heti azon vizsgálat igényét, hogy az 1840-es években a politika porondjára lépő, a nemzetiségi kérdéssel először szembesülő, az 1830-as évek nagyjait leváltani készülő új nemzedék (lásd Széchenyi–Kossuth–vita) tudati és csoportviszonyait vajon nem kellene-e ebből a szempontból is elemzés tárgyává tenni, ha a diétai csoportszerveződések összes mozzanatát közelebről meg akarjuk érteni.

Nincs mód, hogy a monográfiák és a szintézisek erényeivel egyaránt ékes kötet összes fontos megállapítását felsoroljuk: egyszerűen túl sok van belőlük. Mégis ki kell emelnünk azt a nyitott és sokoldalú tárgyalási módot, ahogyan a szerző a „klasszikus” rendi-sérelmi ellenzéki séget bemutatja (270–280) – azt a politikai irányt, amelyet az utóbbi évszázadban a habsburgiánus-modernizációs szemléletű, illetve a liberális-demokrata látószögű történészek egyaránt keményen bíráltak szűklátókörűségéért, provincializmusáért, a megfelelő ítélő- és mérlegelőképeség hiányáért stb. Ebben persze jórészt igazuk is volt, ám a szerző hitelesen tudja érzékeltetni azt is, hogy a magyar államiság formai kritériumaihoz való, néhol kicsinyesnek látszó ragaszkodás időnként őszintén átélt morális kényszerek következménye volt, így van olyan dimenzió, ahonnan nézve a leg-őszintébb hazafiság diktálta és igazolta a cselekvésnek ezeket az útjait, módjait. Szempontjait talán érdemes továbbgondolni, és egyben magasabb perspektívába hozni, fölvetve a kérdést: vajon a modernizációs paradigma kibontakozásának világkorszakában adható-e valamilyen mértékű pozitív értelmezés a rendi-sérelmi ellenzéki ség pozíciójának? Nos, miként az közismert, a 16–18. századi világ-méretű átrendeződés a közép-európai országok számára csupán azt a lehetőséget nyitotta meg, hogy a piacgazdaság és a polgári társadalom megteremtését a náluk fejlettebb nyugati országoktól felvett hitelekkel finanszírozhassák. Innen nézve az a tény, hogy a rendi-sérelmi ellenállás (vulgo: kuruckodás) hozzájárult a magyar államiság önrendelkezési biztosítékai egy részének átmentéséhez, rákényszerítve a bécsi udvart, hogy még a 19. században is az ország irányítását a rendekkel megossza, végső soron annak esélyét is fenntartotta és növelte, hogy amikor elér oda az ország és a birodalom, akkor a magyar érdekeket jobban figyelembe lehessen venni a polgári modernizációhoz nélkülözhetetlen nyugati hitelek feltételeinek kialakulásánál.

Tudott-e élni ezzel a kétségkívül létező eséllyel a magyar politika a 19. században? Nos, ez a kérdéskör közvetlenül már nem tárgya Dobszay Tamás munkájának. Arra joggal figyelmeztet, hogy a „tisztán” sérelmi politizálás magatartásbeli mozzanatainak számos eleme olyan mélyen rögzült a politikai osztály mentalitásában, hogy bizonyára fölbukkant még a dualizmus kori parlament obstrukciós jeleneteiben is. Ám ez az összefüggés visszafelé is igaz lehet: a sérelmi politizálást hiba lenne pusztán formailag kezelni, hiszen a sérelmek valóságosak és arányosak is lehetnek, és a miattuk való tiltakozás a szuverenitás hiteles védelmének is lehetett az egyik eszköze. A szerző a végső összegzésben a hiányokkal kapcsolatos felelősség súlyát nem is a hol sérelmi, hol reformellenzéki ségben politizáló rendek, hanem egyértelműen a bécsi udvarnak elkötelezett politiku-

sok vállára teszi. A forrásokból ugyanis egyértelműen kirajzolódik, hogy a bécsi udvar az egész korszakban nem adta fel – a legapróbb kérdésekben sem – a rendi dualizmuson belüli újabb pozíciónyerés örök készletét. Mint írja:

„[Az elemzés során] bebizonyosodik az udvarnak az az alapvető beállítottsága, amely éppen nem az országgyűlések sikeres lebonyolításában látta az érdekeit, hanem abban, hogy a diéta kudarcot valljon. A nem nyilvános cél az volt, hogy a rendi dualizmus adott erőviszonyok mellett működésképtelensége, a diéta tehetetlensége és a királyi hatalom megnövelésének ebből fakadó indokoltsága nyerjen bizonyítékot.” (237)

A gondosan szerkesztett, tetszetős formátumú kötet címlapja kapcsán elgondolkodhat az olvasó, miért esett a választás Barabás Miklós korszakos műve, *A Lánchíd alapkötete* (1864) bal szélére. A korszak országgyűléseinek nincs túl sok, kellően reprezentatív, ugyanakkor művészileg is kvalitásos ábrázolása, ráadásul ezekből többet nem oly rég már fölhasználtak a 19. századi országgyűlések résztvevőinek életrajzait tartalmazó almanachok. Barabás képe azért lehet jó választás, mert ő szándékosan egész kora arcképcsarnokát belefestette ebbe a képbe, és az átlagolvasó csak a megnyerő összképet látja. Nem tudatosul benne, hogy éppen Jósika Miklóssal, az íróval néz farkasszemet, jobbra a hölgy gyászfátyolban a majdani mártír Batthyány Lajos özvegye, amint Emma lányát pásztorolja, a jobb szélén álló, délceg fiatalember pedig éppenséggel az a Zichy Ödön, akit 1848 őszén hazaárulásért köttet föl Görgei őrnagy a Csepel szigetén. De nem is kell, hogy tudatosuljon, hiszen nincsen benne külön üzenet: a reformkori csoportképnek az a feladata, hogy mintegy személytelenül, híven közvetítse a kor atmoszféráját, és ezt meg is teszi becsülettel. A kötetben jóformán nincsenek sajtóhibák; igazán bosszantó, hogy egy elütés elrontja a bibliai elbeszélésben szereplő, „nem halt meg, csak aluszik” leányzó apjának, Jairusnak a nevét Jariusra (314).

Dobszay Tamás kiváló munkája egy nagyszerű sorozat értékeit sokszorozza, és teszi így még magasabbra a mércét. Elismeréssel vegyes kíváncsisággal várjuk – a diétai magyar múzsa rajongói körében – *A magyar országgyűlés története* parlamenti monográfia-sorozat újabb kötetének megjelenését.

Csorba László